

<https://helda.helsinki.fi>

Ammattiin opiskelevien nuorten hyvinvointi ystävyys- ja perhesuhteiden näkökulmasta

Lahtinen, Jenni

Nuorisotutkimusseura Nuorisotutkimusverkosto
2021-11-04

Lahtinen , J & Tolonen , T 2021 , Ammattiin opiskelevien nuorten hyvinvointi ystävyys- ja perhesuhteiden näkökulmasta . julkaisussa K Vehkalahti , S Aapola-Kari & P Armila (toim) , Sata nuorta, sata polkua aikuisuuteen : Laadullinen seurantatutkimus Nuoret ajassa . Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja , Nro 235 , Nuorisotutkimusseura Nuorisotutkimusverkosto , Helsinki , Sivut 195-221 .

<http://hdl.handle.net/10138/342153>

other
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Luku 7

Ammattiin opiskelevien nuorten hyvinvointi ystävyys- ja perhesuhteiden näkökulmasta

Jenni Lahtinen & Tarja Tolonen

Tässä luvussa tarkastelemme ammatillisiin toisen asteen opintoihin siirtyneiden nuorten ystävyys- ja perhesuhteita nuorten hyvinvoinnin ja resurssien näkökulmasta. Tarkastelemme myös sitä, miten nuoret kuvaavat peruskoulun sekä ammatillisten opintojen aikaisia ystävyys-suhteita ja yhteisöllisyyden kokemuksia. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia ja ehtoja jäsentävät teoriat korostavat yksilöiden ja ryhmien välisten suhteiden merkitystä hyvinvoinnin muodostumisessa (Hirvilammi & Helne 2014; Hirvilammi 2015; Allardt 1976; Nussbaum 2001; 2011). Tarkemmin kysymme, minkälaisia ystävyys- ja perhesuhteiden kokonaisuuksia nuorilla on, ja mitä erilaiset suhdekokonaisuudet merkitsevät resursseihin pääsyyn (Wierenga 2008) sekä hyvinvoinnin mahdollisuuksien kannalta.

Nuorten ystävyys- ja perhesuhteiden tarkastelumme taustalla ovat ammatillisen koulutuksen viimeaikaiset hallinnolliset uudistukset. Vuonna 2018 niin kutsutun amisreformin (OKM 2018) myötä ammatillista koulutusta ohjaava laki uudistettiin ja samalla myös koulutuksen järjestämisen tapoja muokattiin. Käytännössä osana uudistusta lähiopetuksen määrää vähennettiin, työpaikoilla tapahtuvaa oppimista puolestaan lisättiin ja tutkintojen suorittamisen tapoihin lisättiin henkilökohtaisuutta ja joustavuutta. Näiden uudistusten merkitykset ammattiin opiskelevien nuorten sosiaalisten suhteiden ja yhteisöllisyyden mahdollisuuksien kannalta ovat vielä epäselvät, mutta koulun oppituntien harventuessa koulun merkitys lähiyhteisönä tuskin korostuu. Voidaan lisäksi olettaa, että nuorten kouluyhteisöjen ulkopuoliset sosiaaliset verkostot tulevat olemaan entistä merkityksellisempiä tuen ja voimavarojen lähteitä. Erilaiset suhdekokonaisuudet saattavat asettaa nuoria eriarvoiseen asemaan sen suhteen, millaiset

mahdollisuudet heillä on edistää hyvinvointiaan elämän eri osa-alueilla.

Luvun teoreettisina suuntaviivoina hahmotamme nuorten sosiaalisten suhteiden kokonaisuudet *toimintamahdollisuuksina* (Nussbaum 2001; 2011; Sen 1993), jotka vaikuttavat siihen, millaiset mahdollisuudet nuorilla on päästä käsiksi erilaisiin resursseihin (Wierenga 2008) ja hyvinvointiin. Lähdemme siis liikkeelle Amartya Senin (1993) sekä Martha Nussbaumin (2001; 2011) inhimillisiä toimintavalmiuksia teoretisoivasta ajattelutavasta (*capability-approach*), jonka ytimessä on yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja ajatus siitä, että resurssien mahdollisimman tasa-
puolinen jakaminen ei riitä oikeudenmukaisuuden perustaksi. Yksilöiden mahdollisuuksiin ja valmiuksiin keskittyvä ajattelutapa korostaa, että yksilöillä on oltava mahdollisuus elää omien arvojensa mukaista elämää ja edistää omaa hyvinvointiaan. Lisäksi ajattelutapa korostaa, että yhteiskunnan tulisi pyrkiä aktiivisesti poistamaan yksilön toiminnan mahdollisuuksien tiellä olevia esteitä. Ajattelutavan argumentaatiota seuraten hyvinvoinnin tutkimuksessa tulisivatkin tarkastella sitä, minkälaiset tosiasialliset mahdollisuudet kullakin yksilöllä on toimia oman hyvinvointinsa edistämiseksi (*lead the life one has reason to value*). (Nussbaum 2001; 2011; Sen 1993; ks. myös Tani ym. 2019.)

Sosiaaliset suhteet ja verkostot ovat keskeisimpiä yksilön hyvinvoinnin edistämisen mahdollisuuksiin vaikuttavia tekijöitä. Sekä klassiset hyvinvointiteoriat ja niiden sovellutukset (Hirvilammi & Helne 2014; Hirvilammi 2015; Allardt 1976) että Nussbaumin (2001; 2011) näkemys ihmiselämälle keskeisistä toimintavalmiuksista ja -mahdollisuuksista korostavat suhteiden ja verkostojen merkitystä hyvinvoinnille. Osana sosiaalisia suhteita ihminen voi kokea muun muassa yhteisöllisyyttä, rakkautta ja arvostusta. Mahdollisuudet niihin ovat Nussbaumin (2001; 2011) mukaan perustavanlaatuisia hyvinvoinnin ehtoja.

Toimintavalmiusajattelua on kritisoitu muun muassa siitä, että se antaa vain vähän eväitä empiiriseen operationalisointiin, eikä ole selvää, miten yksilölle merkityksellisiä toimintavalmiuksia tai -mahdollisuuksia voi tunnistaa kussakin yhteydessä (lähestymistavan kritiikistä ks. esim. Robeyns 2017). Ajatuksemme sosiaalisista suhteista toimintamahdollisuuksina konkretisoituu Ani Wierengan (2008) maaseudulla asuvia nuoria käsittelevän empiirisen pitkittäistutkimuksen havaintojen ja tulkintojen kautta. Wierengan tutkimus osoittaa, että vaikka nuoret rakentavat elämäänsä

vaihtelevin tavoin resursoituina, resurssit tulevat nuorten saataville hyvin samankaltaisilla tavoilla. Luottamuksen elementtejä sisältävät suhteet vertaisiin, perheenjäseniin, opettajiin, instituutioihin ja yhteisöihin ovat niitä mekanismeja, jotka mahdollistavat pääsyn erilaisiin resursseihin. (Wierenga 2008, 143–173.) Wierengan havaintoja toimintavalmiusajatteluun yhdistäen oletamme, että tutkimuksemme nuorten sosiaalisten suhteiden kokonaisuudet vaikuttavat siihen, millaisiin resursseihin nuorilla on mahdollisuus ”päästä käsiksi” ja siten edistää omaa hyvinvointiaan.

Wierenga (2008, 123–142) jakaa nuorten elämässä merkitykselliset resurssit käytännöllisiin ja symbolisiin sekä tapoina ja käytäntöinä ilmeneviin resursseihin. Käytännölliset resurssit ovat konkreettisia, ’materiaalisia’ ja laskettavissa olevia, kuten koulutus, toimeentulo ja asunto. Symboliset resurssit liittyvät Wierengan ajattelussa esimerkiksi keinoihin ymmärtää itseään, kokemuksiin ja maailmaa. Tapoina ja käytäntöinä ilmenevät resurssit ovat esimerkiksi itsestään selväksi muodostuneita ja tiedostamattomia tapoja kuvata itseä ja maailmaa. Wierenga (mt.) tekee myös eron niiden resurssien välillä, jotka ovat saatavilla tässä hetkessä (*resources-at-hand*) ja toisaalta ”tuolla jossain” (*resources-out-there*) sijaitsevien resurssien välillä. Tällä Wierenga viittaa siihen, että vaikka esimerkiksi tiettyjen koulutusmahdollisuuksien saatetaan ajatella olevan kaikkien saavutettavissa, näin ei todellisuudessa välttämättä ole. Resursseihin, jotka ovat ”tuolla jossain”, nuorilla saattaa olla pääsy tai sitten ei. Erityyppisiin resursseihin pääsy vaikuttaa nuorten hyvinvoinnin mahdollisuuksiin.

Luvussa teemme näkyväksi ammattiin opiskelevien nuorten erilaisia sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksia, ja niiden kautta avautuvia erilaisia mahdollisuuksia päästä käsiksi resursseihin ja hyvinvointiin.

AINEISTO JA ANALYYSI

Aineistomme muodostuu kuuden nuoren naisen ja kymmenen nuoren miehen haastatteluista vuosilta 2017–2018 (yhteensä 17 haastattelua). Haastatteluista nuorista kuusi asui ja kävi koulua pääkaupunkiseudulla, kolme Oulun seudulla ja seitsemän Itä-Suomen suunnalla. Nuoret olivat alkuperäisten tutkimusluokkien suomenkielisistä kouluista. Aineisto sisältää kustakin tutkimuskoulusta kaikki ammatillisiin opintoihin suun-

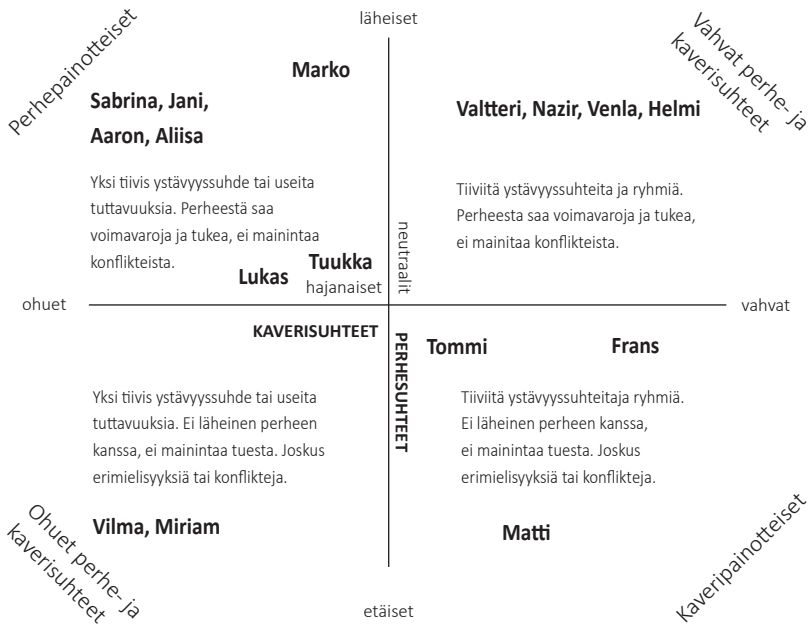
tautuneet nuoret, joita oli haastateltu ammatillisten opintojen ensimmäisenä tai toisena vuotena. Nuorten koulutusalat vaihtelivat ammatillisen koulutuksen kentällä laidasta laitaan. He opiskelivat esimerkiksi matkailu-, ravitsemis- ja talousalalla, luonnontieteiden alalla sekä turvallisuusalalla. Haastattelut on tehty nuorten täysi-ikäistymisen kynnyksellä heidän ollessaan useimmiten ammatillisen koulutuksen toisella vuosikurssilla.

Suhtaudumme nuorten haastatteluihin heidän omina kertomuksinaan heistä itsestään, toimistaan ja sosiaalisista suhteistaan. Tunnistamme, etteivät sosiaaliset suhteet – ystävyudet, opiskelijayhteisöt ja sukulaissuhteet – ole staattisia, vaan alati liikkeessä ja nopeastikin muuttuvia. Nuorten kertoman mukaan heidän suhteissaan oli sekä liikettä että jatkuvuutta. Pysäytimme liikkuvan kuvan yhteen hetkeen, eli analyysihetkellä käytössämme olevaan haastatteluun ja teimme luokittelumme sen pohjalta. Osaa nuorista on haastateltu uudestaan seurantatutkimuksessamme, mutta analyysimme perustuu juuri näihin seitsemääntoista haastatteluun ja siihen, mitä sosiaalisia suhteita nuori itse mainitsee haastattelussaan. Kiinnitämme analyysissa huomiota siihen, millaisia suhteita nuorilla heidän kertomansa mukaan on ja miten ja minkälaisiksi he niitä kuvaavat tutkimushetkellä.

Analyysin kehikseksi hahmottui kaverisuhteiden ja perhesuhteiden koordinaatisto, jonka piirtämistä inspiroi Carlo Raffon ja Michelle Reevesin (2000) *yksilökohtaisen sosiaalisen pääoman systeemin* typologia. Koordinaatistomme ei suoraan toista Raffon ja Reevesin typologiaa, mutta sitä mukailten piirsimme nuorten ystävyysuhteet vaakatason akselille *ohuista* suhteista *hajanaisten* kautta *vahvoiksi*. Tulkitsimme kaverisuhteet ohuiksi silloin, kun nuori kertoi yhdestä hyvästä ystävästä tai vaihtoehtoisesti useasta tuttavuudesta ja ryhmittymästä ilman mainintaa tiiviimmästä ystävyysuhteesta. Hajanaisia ystävyysuhteet olivat niiden nuorten kohdalla, jotka mainitsivat monia ryhmittymiä ja ystäviä eri yhteyksistä, mutta eivät kertoneet tiiviistä, tukea sisältävistä ystävyyksistä. Vahvoiksi puolestaan luokittelimme niiden nuorten kaverisuhteet, jotka kertoivat laajoista kaveriporukoista sekä tiiviistä ystävyysuhteista.

Pystysuoraksi akseliksi koordinaatistoon piirtyi nuorten perhesuhteita kuvaava akseli *läheisistä* suhteista *neutraalien* kautta *etäisiin*. Tulkitsimme perhesuhteet läheisiksi silloin, kun nuoret puhuivat vanhemmistaan tai muista perheenjäsenistään suhteellisen paljon, kertoivat tekevänsä heidän

kanssaan asioita vapaa-ajalla, halusivat jäädä kotiin asumaan tai kertoivat saavansa erilaista tukea pulmatilanteissa vanhemmiltaan. Näkemyksemme mukaan perhesuhde oli eri tavoin etäinen, jos nuori oli muuttanut oman tai vanhempien tahdon vuoksi pois kotoa, jos heidän välillään oli konflikteja, nuori ei ollut vanhempiensa kanssa puheväleissä tai jos nuori kertoi näkevänsä vanhempiaan harvoin. Etäisissä suhteissa nuoret eivät myöskään maininneet yhteisiä vapaa-ajanviettotapoja perheen kanssa. Tällaisissa suhteissa harvemmin myöskään perhe tarjosi taloudellista tukea tai käytännön apua. Perhesuhdeakseli kuvaa kaverisuhdeakselin tavoin liukumaa, ja suhteet perheeseen saattoivat olla hyvinkin neutraaleja ja käytännöllisiä. Tällöin nuoret mainitsivat lähinnä käytännön asioita perheeseen liittyen (pesukone, jääkaappi) mutteivät kuvanneet suhteitaan läheisyyden tavoin, eivätkä toisaalta tuoneet ilmi konfliktejakaan. Sijoitimme analyysin pohjalta kunkin nuoren muodostamaamme koordinaatistoon.

Kuvio 1. Nuorten sosiaalisten suhteiden koordinaatisto.

Koordinaatistosta hahmottuu nelikenttä, joka muodostuu neljästä erilaisesta sosiaalisten suhteiden kokonaisuudesta. Vasemmassa yläkulmassa ovat *perhepainotteiset* suhdekokonaisuudet, oikeassa yläkulmassa kokonaisuudet, joissa sekä perhe- että kaverisuhteet ovat *vahvat*, oikeassa alakulmassa *kaveripainotteiset* suhdekokonaisuudet ja vasemmassa alakulmassa *ohuet* sosiaalisten suhteiden kokonaisuudet, joissa sekä perhe- että kaverisuhteet ovat melko vähäisiä. Seuraavaksi kuvaamme nuorten sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksia nelikentän eri osa-alueilla.

VAHVAT PERHE- JA KAVERISUHTEET

Analyysimme perusteella neljällä aineistomme nuorella, Valtterilla, Venlalla, Helmillä ja Nazirilla, vaikutti olevan hyvin vahvat sosiaaliset sidokset. Heillä oli tiiviit ja läheiset suhteet perheenjäseniinsä ja samalla vahvat ja moninaiset kaverisuhteet. He sijoittuvat liukuvassa luokittelussamme kuvion oikeaan yläkulmaan. Näiden nuorten kuvaukset perhesuhteistaan eivät sisältäneet juurikaan riitojen tai konfliktien kuvauksia. Sen sijaan kuvaukset olivat sävyiltään positiivisia ja sisälsivät kerrontaa yhteisistä tekemisistä, jotka saattoivat liittyä esimerkiksi arjen askareisiin ja vastavuoroiseen apuun tai yhdessä tehtyihin lomamatkoihin.

Helmi: Nii sitte me lähetää just niinku ens viikonloppuna [rannikolle], meidän perheen kaa, se on iha kiva. Me käydään joka vuosi siellä.

Vahvojen sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksien nuorille perheenjäsenet, vanhemmat, huoltajat, isovanhemmat, sisarukset tai muut sukulaiset olivat tärkeitä tuen, yhteisen tekemisen ja yhteenkuuluvuuden tunteen lähteitä. Esimerkiksi Venla kertoi viettävänsä lomansa useita kertoja vuodessa toisen vanhempansa synnyinmaassa isovanhemman luona. Nämä sukulaisten kanssa vietetyt lomat olivat Venlalle tärkeitä. Hänen perhesuhteensa, perheen historia ja sen käytännöt avasivat Venlalle tulevaisuuden näkymän mahdollisuudesta opiskella myöhemmin elämässä tässä vanhempansa synnyinmaassa. Tulkitsemekin toimintavalmiusajattelun valossa, että Venlan perhesuhteet toimivat toimintamahdollisuuksina, joiden kautta Venlalla oli pääsy monenlaisiin, niin symbolisiin (haaveilu opiskelusta

ulkomailla), käytännöllisiin (kielitaito) kuin tapoina ilmeneviin (toisen maan kulttuurin tuntemus) resursseihin ja näiden kautta myös hyvinvointiin (Nussbaum 2001; 2011; Wierenga 2008).

Näillä nuorilla, joilla oli tiiviit ja laajat sosiaalisten suhteiden kokonaisuudet, vaikutti olevan useampia läheisiä ihmisiä, joiden puoleen he pystyisivät tarvittaessa kääntymään silloin, kun he tarvitsivat neuvoja, apua tai henkistä tukea. Heidän ulottuvillaan vaikutti siis olevan monenlaisia käytännöllisiä resursseja (Wierenga 2008). Oleellista heidän suhteidensa laadussa oli se, että vaikka ensimmäinen läheinen, jonka puoleen nuori kääntyi huoliensa kanssa, ei olisi pystynyt sen hetkisessä tilanteessa tukemaan nuorta, niin nuoret eivät olisi kokeneet jäävänsä yksin. Sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksissa oli useita turvalliseksi ja luotettavaksi koettuja vaihtoehtoja.

Haastattelija: Tota, mitäs sitte, jos sulla on itellä huolia, nii kenen puoleen sä voit kääntyä?

Valtteri: En mutsin kaa hirveesti, tai no sehän riippuu asioista, mutsin kaa hirveesti puhu noista, mielummin mä meen niinku, no mummi ja ukki. Se on yks iso. Ja mun kaveriporukka. Siell mä voin puhuu aina kaikesta.

Kuten Wierengakin (2008, 175) huomauttaa, nuoret eivät suinkaan ole ainoastaan resurssien vastaanottajia ja käyttäjiä, vaan nuoret myös mahdollistavat sosiaalisten suhteiden muille osapuolille pääsyn erilaisiin resursseihin (myös Aapola-Kari & Vehkalahti 2020). Nuoret ovat siis myös osa läheistensä sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksia ja niistä muodostuvia vastavuoroisia toimintamahdollisuuksia, kuten Valtterin esimerkki osoittaa.

Valtteri: Kyll mä oon mutsii auttanut niis asiois [verkkopankin käyttö], ja mummii oon auttanu myös asiois. Mä tiedän huomattavasti enemmän kaikesta, mitä tehään netin kautta, huomattavasti enemmän tiedän miten se, miten siel pitää tehdä ne.

Hyvinvoinnin mahdollisuuksia sisältävien perhesuhteiden kuvausten lisäksi nämä neljä nuorta kertoivat tiiviistä ystävyysuhteista sekä laajoista kaveriporukoista. Yhteistä näille nuorille oli se, että he olivat löytäneet ammatillisesta koulutuksesta itselleen sopivaa seuraa, jossa viihtyivät, mutta samaan aikaan heidän kaveripiirinsä ulottuivat myös koulua laajemmalle.

Edellä mainittu Valteri kertoikin perhesuhteiden lisäksi laajasta ja samaan aikaan tiiviistä kaveriporukasta, joka oli saanut alkunsa nettipelituttavuuksista ja oli sittemmin *paisunut kuin pullataikina*. Valterin kaveriporukkaan kuului lapsuuden ystäviä, kavereita peruskoulusta, veli sekä uudempia tuttavuuksia, joihin Valteri oli tutustunut sekä veljen että muiden kavereiden kautta.

Valteri: Se on laaja ku mikäkin, siis oikeesti. Meill on tota, tää kaveriporukka sai sille alkuunsa, et eka sinne oli, tai mun kaveriporukassa oli sille, et mun, ketä kaikkee mä tunsin, vanhoi luokkalaisii, ja sitte pari kaverii netistä, toi Vesa se tulee [toisesta kaupungista] melkei joka viikonloppu. [...] [veli] on vielä kuvioissa, se on meiän kaa tos isos kaveriporukas.

Tähän kaveriporukkaan kuului Valterin paras ystävä Vesa, jonka kanssa Valterilla oli vastavuoroinen suhde, jossa autettiin toista konkreettisesti esimerkiksi silloin, kun toinen tarvitsi väliaikaista yösijaa. Valterin kaveriverkosto oli siis sekä laaja, paljon eri yhteyksiä sisältävä että tiivis, sillä osaan suhteista kuului vastavuoroinen henkinen sekä fyysinen tuki.

Valteri: [...] se mun kaveri Vesa oli just tota meillä, se oli esim. se oli nyt tän kesän kaks kuukautta, nii meil on yks sänky olkkarissa, se nukku siinä kaks kuukautta sit meillä.

Jotkut nuoret kertoivat myös löytäneensä tiiviitä suhteita harrastustensa, esimerkiksi urheilun parista. Esimerkiksi Nazir painotti haastattelussaan kokevansa varsin syvää yhteenkuuluvuutta joukkueurheilutiiminsä kanssa sen lisäksi, että hän kertoi löytäneensä koulusta tuttavuuksia omalta alaltaan.

Venlan läheisemmistä ystäväistä koostuva kaveriverkosto ei puolestaan ollut yhtä laaja kuin Valterilla, mutta siihen kuului niin ikään useampia ystäviä sekä peruskoulusta että muista yhteyksistä. Kuitenkin Venlan, kuten usean muunkin nuoren kertomuksessa tuli ilmi, että ammatillisen koulutuksen kollektiivinen sosiaalisuus näytti paljon fragmentaarisemmalta kuin peruskoulussa. Uusissa opinnoissa muut oppilaat näyttäytyivät Venlalle jatkuvana virtana uusia kasvoja. Venlan kokemuksen mukaan peruskoulun kaltaista yhteisöllisyyttä ammatillisessa koulutuksessa ei ollut syntynyt.

Venla: Ainoa asia, mitä mulla on ehkä ikävä yläasteelta, on se, että sä tunsit kaikki. Kaikki oli tavallaa, ees jollain tapaa sun kavereita. Niin meidän luokassa oli paljon sellaisia, jotka oli oikeasti kavereita sun kanssa. Siellä tuli tosi hyvin toimeen. [...] Se on ehkä ainoa asia, joka on se, että tunsit kaikki. Tuolla [ammattillisessa koulutuksessa] kun on niin paljon opiskelijoita, niin joka päivä sä näät jonkun uuden naaman.

Nuorten puheesta kävi ilmi, ettei opiskelu ammatillisessa oppilaitoksessa välttämättä tuonut heille uusia tiiviitä kaverisuhteita, jolloin muutoin vahvoilta näyttävässä sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksissa suhde oppilaitoksen vertaisyhteisöön jäi löyhäksi. Toisaalta se, että he eivät kiinnittyneet vahvasti juuri ammatillisen oppilaitoksen sosiaalisiin yhteisöihin, ei estänyt näitä vahvoja sidoksia omaavia nuoria opiskelemasta ja elämästä vastavuoroista runsasta sosiaalista elämää.

KAVERIT ETUSIJALLA

Kuviomme oikeaan alalaitaan sijoittuivat kaverisuuntautuneimmat haastateltavat Matti, Frans ja Tommi. Nämä kolme nuorta kertoivat, että heillä oli hyvin tiiviit suhteet useampaan ystävään ja laaja kaveriporukka, mutta etäisemmät tai neutraalimmat suhteet perheeseensä. Kuvaukset etäisemmistä suhteista perheeseen erottivat nämä kolme nuorta edellisen ryhmän nuorista.

Nämä kaverisuuntautuneet nuoret olivat niin sanotusti hengailijoita (Aaltonen ym. 2011, Tolonen 2010, 2017), mikä tarkoittaa tässä sitä, että heidän vapaa-ajastaan kului suuri osa ystävien kanssa. Heidän ystävyysuhdekuvauksiinsa sisältyi sekä läheisiä yksittäisiä ystävyysuhdeita että suurempia tiiviitä kaveriporukoita. Lisäksi osa 'tunsi kaikki', ja heidät tunnettiin useissa piireissä. Ammatillisiin opintoihin siirtyminen oli tuonut kaikille kolmelle lisää kavereita, mutta heidän kaveripiireihinsä kuului myös peruskoulun aikaisia tuttavuuksia sekä toisinaan myös sisarusia ja heidän verkostojaan. Ammatillisen oppilaitoksen yhteisö tarjosi heille usein pienempiä porukoita kouluyhteisön sisällä, ei yhtä suurempaa kollektiivista sosiaalista yhteisöä, johon he olisivat vahvasti identifioituneet.

Näistä nuorista Fransin kuvauksiin ystävyys-suhteistaan sisältyi eniten ja positiivisimman sävyisiä kuvauksia ammatillisen oppilaitoksen sosiaalisuudesta. Frans kertoi löytäneensä opintojen parista uusia ystäviä, joista muutamaan hän piti enemmän yhteyttä. Osan kanssa hän oli ollut myös yhdessä kesätöissä. Kaverit olivat merkittävässä osassa Fransin suhdekokonaisuudessa ja niiden kautta avautuvissa resursseissa ja siten hyvinvoinnin mahdollisuuksissa (Wierenga 2008; Nussbaum 2001; 2011). Fransilla vaikutti olevan mahdollisuuksia päästä käsiksi vertaisuuksien kautta erilaisiin resursseihin ja hyvinvointiin, kuten yhteenkuuluvuuteen ja yhteiseen merkitykselliseen tekemiseen. Lisäksi Frans kertoi osallistuvansa aktiivisesti oppilasyhteisön järjestämiin tilaisuuksiin, joiden kautta oli avautunut näkymiä mahdollisiin tulevaisuuden valintoihin, eli Wierengan (2008) termein symbolisia resursseja.

Frans: Oli oli, ja se oli tosi mukava projekti [...]

Haastattelija: Olit sie kans siellä pyörimässä?

Frans: Olin mie, olin pitäjänä siellä, myöhään suunniteltiin sitä ja sitten tota, meidän piti mainostaa sitä, meil oli semmonen [tiettyyn asiaan keskittynyt] tiimi, missä sitten myö vielä käytiin ostaa tukustaki sinne niitä ruokia ja muuta vastaavaa niin oli ihan. Sai aika paljon paremman kuvan, minkälaista, jos sitten halua rueta tapahtuman tekemään se järjesteleminen ja kaikkee [...] laitettiin siellä sitä paikkaakin kuntoon, niin oli kyllä, koko viikonlopunhan ne kesti, ja siel ei ollu, kaikki meni ihan täysin putkeen.

Fransille vertaisten luoma kouluyhteisö näyttäytyi mukavana ja mahdollisuutena hyvinvointiin. Ystävyys-suhteiden syventäminen oli ollut opintojen aikana mahdollista Fransilla, toisin kuin osalla ammattiin opiskelevista nuorista, sillä koulukaverit olivat pysyneet suurin piirtein samoina, eikä varsinaisia keskeyttämisä tai alan vaihtoja ollut tullut. Frans oli selkeästi siirtynyt peruskoulun aikaisista ystävyys-suhteista eteenpäin, eikä suuremmin haikaillut niiden perään.

Frans: Aika harvoin, että niinku kaikki vaan tyyliin hävinny suurin piirtein, että ne kaveriporukat mitkä oli ennen, tai peruskoulussa ne on vähäsen muotoutunu, mutta sitten ne on niissä porukoissa tai tyyliin ei myö nähä esim. meidän luokan tyttöjä oikeestaan ollenkaan, en mie tiää, missä ne on ja silleen ei mittään hajuu.

Myös Tommi keskusteli haastattelussaan paljon ammatillisesta koulusta ja sen sosiaalisuudesta. Tommi kertoi saaneensa koulusta uusia kavereita, ja heille oli muodostunut oma tiivis porukansa, jossa oli sekä tyttöjä että poikia. Lisäksi Tommi harrasti tietokonepelien pelaamista ja oli löytänyt pelimaailman kautta paljon kavereita. Vapaa-ajallaan hän kertoi osallistuvansa laneihin. Hän korosti uusien ystävien merkitystä myös asuinpaikkakunnalla ja opiskelupaikkakunnalla viihtymisen näkökulmasta. Tommilla vaikutti olevan kaverisuhteiden kautta mahdollisuus hyvinvoinnin keskeisiin edellytyksiin, kuten yhteenkuuluvuuteen ja arvostukseen (Nussbaum 2001; 2011).

Tommi: No onhan se kyllä ihan samanlaista, että niiku, sillon ku olin peruskoulussa, niin eihän siel ollenkaan paljon tullu oltuu. Että ku aloitti siellä opinnot, niin siellä alko viettää enemmän aikaa, ja sieltä sai kavereita ja tälleen että niinku. Kyll se on niinku, se on vähän niinku siinä siinä, kumpi on parempi paikka, tää [kotipaikka] vai [opiskelupaikkakunta], että niinku kummiski täältä on aika paljon kavereita myös. Ja täällä asunu enemmän ku siellä, ja täällä on ollu enemmän ku siellä, mut niinku tuntuu vaan, että [opiskelupaikkakunta] on se paikka, koska siellä on eniten kavereita, enemmän tekemistä ku täällä.

Siinä missä Tommin ja Fransin ystävyysuhdekuvauxuksiin kytkeytyivät keskeisesti myös tarinat ammatillisista opinnoista ja kouluyhteisöstä, Matin haastattelussa opinnot ja koulu jäivät taka-alalle. Matin kertomuksessa korostuivat erityisesti ystävät ja juhlimiseen keskittynyt maailma. Siinä korostettiin hauskanpitoa, ja lähinnä vain sitä. Koulunkäynti jäi sivuosaan ja koulu vain yhdeksi mahdolliseksi paikaksi, jossa tavata uusia ystäviä. Matilla oli laajoja ja tiiviitä kaveriporukoita, mutta hänelle merkittävin sosiaalinen suhde vaikutti olevan ystävyys Taavin kanssa. Matti kertoi Taavin jakavan hänen kanssaan merkittävät arvot, kuten elämänasenteen ja huumorintajun.

Haastattelija: Onks se Taavikin näissä juhlimisporukoissa mukana sitten tota?

Matti: On, aina menossa, ensimmäisenä.

[...]

Haastattelija: Mikäs se Taavissa on mukavinta siten tota?

Matti: No ku se on se et niinku, mie en tiää, me vaan tullaan niin hyvin toimeen, me vaan se, meil on niin samanlainen huumorintaju, täysin samanlainen. [...] sitten justiinsa, että me tehää kaikkee siistiä kahestaan, emmie tiää, se on vaan semmonen, paras kaveri.

Matti kertoi juhlimisen olevan tärkeää, ja hän liikkui juhlimisen ja päihteiden takia monissa erilaisissa ryhmittymissä, mutta suhde Taaviin oli näistä kiintein. Tiivis suhde Taaviin oli alkanut koulusta mutta jatkui viikonloppuisinkin. Taavin kanssa Matti vietti enemmän aikaa kuin perheensä tai vanhempiensa kanssa.

Matti: Sanosinko ihan rehellisesti: mie nään sitä enemmän ku miun omia vanhempia, sitähän myö puhuttiin, että Taavi on vähän niinku se veli, että tota, sitä näkkee enemmän tosissaa, esim. just oltiin vielä tuolla asuntolassa, niin miehän näin sitä enemmän ku omia vanhempia, ku mie, ja sit ku se saatto siitä tulla viikonloppusin meille niin se oli koko viikon miun kanssa aina, ja tehtiin sitten sitä sun tätä.

Näillä kaverisuuntautuneiksi luokittelemillamme nuorilla miehillä oli koulun lisäksi erilaiset suhteet perheisiinsä. Edellä mainittu Matti kertoi tapaavansa Taavia enemmän kuin perhettään. Frans ei juurikaan itse maininnut vanhempiaan haastattelussa. Kysyttäessä hän kuitenkin kertoi, että suhde vanhempiin oli aika neutraali ja käytännöllinen. Hän kertoi juttelevan vanhempiensa kanssa silloin tällöin, mutta erityisen intensiivisesti suhde ei tullut haastatteluissa esiin. Frans ei maininnut vanhempien apua käytännön asioissa, eikä toisaalta myöskään konflikteja, eikä hän esimerkiksi sanonut haluavansa muuttaa pois kotoa.

Haastattelija: Joo, no mites vanhempien ossuus arjen pyörittämisessä niin, onko millanen?

Frans: Ei niillä oo paljon mittään merkitystä siihen, muuta ku tietenki ruuan teko ja niinku jos mie juttelen niille jottain mutta ei niinku, silleen hirveesti mittään.

Haastattelija: Ei kускаile sinnuu?

Frans: Ei.

Myös Tommi suhtautui neutraalisti vanhempiinsa, ja vahvojen sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksien nuorista poiketen hän ei erikseen maininnut yhteisiä lomia tai vapaa-ajan viettoa. Tommi kertoi kuitenkin, että puhevälit vanhempiin olivat kunnossa. Hyvistä puheväleistä kertoi myös se, että Tommi oli aikanaan kertonut seurustelusuhteestaan vanhemmilleen. Tommi myös haaveili yksin asumisesta, josta hän neuvotteli yhdessä vanhempien kanssa.

Haastattelija: Kyllä, mut että syksyllä ehkä sinne asuntolaan mahdollisesti?

Tommi: Ehkä riippuu vähän, siinä on niin paljon muttia että...

Haastattelija: Mikä semmonen isoin mutta sitten on?

Tommi: No lähinnä opintojen suhteen, että miten ne opinnot alkaa sujua siinä, että alaks mä, panostaks mä niinhin opintoihin, ja jos tulee ongelmii niissä niin, mistä apuu sitten, ja siin on aina se niinku tietyn määrän viikossa se rahaa sinne ja siin on sellasii asioita, mitä pitää miettii niinku perheen kaa, perheen kesken ja tälleen.

Haastattelija: Luulet sä, et siun äiti suostuu siihen helposti sitten?

Tommi: Kyl se varmaan suostuu mutta varmaan sanoo, että kannattaa nä ehkä käydä kotoo käsin niin ainaki varmama saa niinku opinnot tehtyy ja niiltä saa aina apuu ja tälleen, että pääsis helpomman kautta periaattees nyt ku käy, ku ei toi matka oo mitenkään iso niin kävis kotoo käsin.

Tommin kuvauksen mukaan hänen perheellään oli resursseja tukea Tommia, mutta kotoa pois muuttaminen oli Tommin äidin mielestä iso ratkaisu. Toisaalta Tommin isä tuki hänen pyrkimyksiään hankkia ajokortti. Kaiken kaikkiaan kaveriorientoituneista nuorista sekä Tommi että Frans suhtautuivat melko välineellisesti kotona asumiseen ja perheeseen. Vanhempien luona oltiin, kotona asuttiin, heidän kanssaan seurusteltiin, mutta lähtökuopat oli jo kaivettu ja pojat suuntautuivat enemmän kodin ulkopuolelle ystävien ja opintojen pariin (Lahelma & Gordon 2003).

Kaverisuuntautuneista nuorista Matti oli eniten irti perheestään. Sen lisäksi, että hän kertoi riitelevänsä veljiensä kanssa ja yöpyvänsä usein muualla kuin kotona, hän kertoi käyneensä vanhempiensa kanssa keskusteluja päihteistä ja juhlimisesta. Matti kertoi ymmärtävänsä äidin ilmaiseman huolen Matin elämänasenteesta, vaikka äiti olikin *vanhemman liiton ihmisiä*:

Matti: rupee masentamaan ja ahistamaan se, että jos mie oon hetkenki paikallaan, niin jossain kotona, mulla tulee suunnattoman tylsää, mie en niinku jaksa vaan olla siellä. Mut ku ei se, porukat on vähän semmosia vanhemman liiton ihmisiä, niin ne ei ymmärrä sitä [juhlimesta] että niinku, kyllä mie nyt ymmärrän aina porukoiden huolen, tai no äitin huolen ja sen, että ne haluaa, että mie menestyn elämässä.

Matti ymmärsi äidin huolen mutta ei halunnut luopua 'Peter Pan' -elämäntyylistään (Berg & Aaltonen 2016). Kaikkein kauheinta, mitä hän

tiesi, oli aikuistuminen, järkiintyminen ja tylsistyminen, ja hän kartteli näitä juhlimisen ja päihteiden avulla.

Matti: Paljonkas ollaan saatu aikaseks, joo tein töitä jolleki henkilölle, sain siitä vähän fyrkkaa ja sain ihteni piettyy hengissä, se niinku ahistaa se idea, niinku. Mie yritän siks mahdollisimman paljon tehdä justtiinsa elämäni aikana just niinku, pitää hauskaa [...] Sehän voi muuttuu jossain vaiheessa, tavallaan kasvaa aikuiseksi, se on asia mitä mie toivon, että ei tapahdu, koska just se aikuistuminen on niin perkeleen tylsää.

Näille nuorille kaverisuhteet olivat kaikkein tärkeimpiä muiden, kuten perhe- ja koulusuhteiden, jäädessä taka-alalle. Aineistossamme ei ollut nuoria naisia, joiden sosiaalisten suhteiden kokonaisuudet olisivat painottuneet yhtä vahvasti kaveriporukoihin, vaikka myös heillä oli tärkeitä yksittäisiä suhteita ja ryhmäsuhteita (Tolonen 2001; Paju 2011; Kulmalainen 2015; Maunu 2013).

Kaveripainotteiset suhdekokonaisuudet mahdollistivat näille nuorille pääsyn tarjolla oleviin käytännöllisiin, symbolisiin ja tapoina ja käytäntöinä ilmeneviin resursseihin ja mahdollisuuden edistää näissä suhteissa rakentuvaa hyvinvointia. Toisaalta hauskanpitoon ja juhlimiseen painottunut elämäntapa saattoi haastaa terveystieteisen hyvinvointikäsitteen. Näille nuorille perhesuhteiden kautta tapahtuva erilaisiin resursseihin pääsy ja mahdollisuus hyvinvointiin näytti rajatummalta.

OHUET YSTÄVYYSSUHTEET, KONFLIKTEJA PERHEESSÄ

Kahden nuoren, Vilman ja Mirjamin, sosiaaliset sidokset vaikuttivat olevan niin koulussa kuin koulun ulkopuolellakin melko yksipuoliset ja hauraat. Heidän suhteensa lapsuuden perheisiin olivat eri syistä etäiset, ja heillä oli korkeintaan muutama hyvä ystävä. He sijoittuvat kuviossamme vasempaan alakulmaan.

Vaikka Vilmalle ja Mirjamille olikin syntynyt muutamia kontakteja ammatillisissa opinnoissa, siirtymä toiselle asteelle ei pääsääntöisesti ollut tarjonnut heille yhteenkuuluvuutta tai kiinnittymistä mahdollistavia uusia suhteita. Vilma oli vaihtanut opiskeluaa toisena vuotena

kesken lukuvuoden. Hän piti uudesta opintoalastaan ja yritti sinnitellä opinnoissaan, vaikka suhteet opettajiin hiersivät ja oppituntien anti ei aina miellyttävältä tuntunut. Karen F. Osterman (2000) on todennut, että oppilaitosten omaksumat käytännöt niin luokkahuoneissa kuin laajemminkin koulu yhteisössä saattavat sivuuttaa, vähätellä ja jopa estää oppilaiden ryhmään kuulumisen kokemuksen muodostumista. Tämä näkyi hyvin Vilman kertomuksessa:

Vilma: Yks päivä mä olin kouluss, ja mä itse asiass just juttelin sen yhen tytön kaa, ja me naurettiin, ja opettaja oli heti, ett Vilma toiseen päätyyn ja Petra toiseen päätyyn. Ensimmäinen kerta kun mä puhuin jonkun kaa. Nii sit se luokanvalvoja, ni se, jonka kaa mä en niin tuu toimeen, nii sitt se on vaa silleen, että te ette istu enää vierekkäin. Hyvää syy, kiva. Ihan kun sen tavote olis siellä, että mä olisin yksin tai mä en etenis.

Mirjam puolestaan kertoi sinänsä viihtyvän koulussa vaikka tunsikin olevansa väärällä alalla. Opettajat olivat Mirjamin kokemuksen mukaan kivoja, mutta luokkayhteisö oli olematon. Hänen luokallaan näkyi konkreettisesti ammatillisen koulutuksen korkea keskeyttämisaste (Tilastokeskus 2018): Mirjamin luokalla oli hyvin vähän opiskelijoita opintojen keskeyttämisten ja muille koulutuslinjoille siirtymisten vuoksi. Viidestätoista syksyllä aloittaneesta oppilaasta jäljellä oli enää muutama.

Haastattelija: Okei miksi ne ei, onks ne niinku, et ne ei enää käy, vai lintaa vai ei haluu?

Mirjam: Ei haluu. Yks on ainaki tuolla työharjottelussa.

Haastattelija: Okei, aika monta on sit lopettanu...

Mirjam: Ja [...] kaks on vaihtanu luokkaa.

Mirjam oli muuttanut Suomeen perheensä kanssa kymmenisen vuotta sitten, ja peruskoulussa hänen luokallaan oli monenlaisista taustoista tulevia oppilaita. Mirjamin kokemuksen mukaan peruskoulun aikainen yhteisö oli ollut hyvin inklusiivinen. Erityisesti yläkoulun informaali sosiaalisuus, luokkakaverit ja ystävät, olivat olleet tärkeä osa Mirjamin koulunkäyntiä. Ammatillisissa opinnoissa Mirjamin lisäksi hänen luokallaan oli yksi maahanmuuttajataustainen opiskelija. Mirjam kaipasi vanhaa

luokkayhteisöään ystävyysuhteiden vuoksi, sillä näissä suhteissa myös rodullistamisen ja maahanmuuttajataustaisuuden kokemuksia oli pystynyt jakamaan (Ahmed 2000; Rastas 2001; Fangen 2010; Kivijärvi 2015).

Haastattelija: Kaipaaks sä sitä [vanhaa luokkaa]?

Mirjam: Joo.

Haastattelija: Paljon?

Mirjam: Joo, koska mun luokassa ei oo niinku, kaikki haluu niinku puhua tai, no kyl me puhutaan, mut ne ei oo silleen ihan sosiaalisia, mut jonkun verran

Haastattelija: Okei, et ne on kivoja mut ei samanlailla?

Mirjam: Joo [...] Ja kaikki muut on suomalaisia..

Haastattelija: Tuntuuks sust, et sun on helppo niitten tyttöjen kans tulla toimeen?

Mirjam: Ei oo ihan helppo. [...] No joskus jos mä en niinku kuule, mitä ne niinku sanoo, joo, tai joskus mä en ihan ymmärrä tai [...] Joskus ku me alettiin, niin oltiin enemmän keskenään [omissa oloissaan] mut nyt me ollaan vähän tultu toimeen, me ollaan ruokalassa yhdessä, nyt me puhutaan kaikille, kaikki on vaihtanu numeroita.

Vaikka Mirjamin peruskoulun aikaiset ystävyysuhteet olivat olleet hänen näkökulmastaan tyydyttävämpiä, ajan myötä myös ammatillisissa opinnoissa nuorten keskinäiset suhteet olivat parantuneet. Vapaa-aikana Mirjam tapasi yhtä ystävää muutaman kerran viikossa, mutta muuten hän kertoi, ettei tee vapaa-ajallaan mitään erityistä, paitsi viettää aikaa puhelimella, läppärillä ja joskus pikkusisarusten kanssa. Toisinaan, silloin kun oli aikaa, Mirjam kertoi käyvänsä tapaamassa peruskouluaikaisia ystäviään näiden uusissa kouluissa.

Mirjamilla oli harvojen koulu- ja ystävyysuhteiden lisäksi melko neutraalit ja ehkä etäisetkin suhteet vanhempiansa sekä muihin perheenjäseniinsä. Mirjam kertoi isänsä olevan melko kontrolloiva, ja hän kertoi haluavansa muuttaa pois kotoa ja asua kenties ystävänsä kanssa. Hän ei kokenut vanhempiensa tukevan häntä, eivätkä suhteet vanhempiin sisaruksiin olleet läheisiä. Tiivistä tukea Mirjam sai oikeastaan vain yhdeltä ystävältään.

Jotkut haastateltavista nuorista osoittivat luottamusta haastattelijaa ja haastattelutilannetta kohtaan ja kertoivat, että heillä oli konflikteja perheessään. Yksi näistä nuorista oli Vilma, joka kertoi, että hänen perheessään oli syntynyt konflikteja muun muassa seurustelusta, koulunkäynnistä ja rahan käytöstä. Vilma piti Mirjamin tapaan vanhempiaan

liian kontrolloivina. Tämä vanhempien tyttäriinsä kohdistama kontrolli tuntui olevan yksi aineistomme tyttäreiden ja vanhempien välinen konfliktin aihe yleisemminkin. Vilman tapauksessa välit vanhempien kanssa olivat tulehtuneet niin pahasti, ettei Vilma luottanut vanhempiinsa.

Vilma: No sitt mä olin vaa silleen, ett saaks mun poikaystävä tulla meille yöks. Mutt äiti vihas hänt [poikaystävä] yli kaiken, ku hän ei miellyttäny sitä. Kun hän oli vähä hiljasempi tapaus. Nii hän kieltäyty. Ja mä sit suutuin siit, koska mun ois pitänyt olla yksin kotona. Ett miks hän ei saanu tulla sinne yöks, niin tota. Sit me riideltiin äidin kaa, ja ne teki sitä lähtöö, ja sitt ne lähti, ja äiti sano, ett mull on viis minuuttii ja pakkaa kamat ja lähtee pois. Ett se oli eka kerta, ku mut heitettiin pihalle. Ja se niinku meni tosi syvälle. Tunteisiin. [...] ett ku sulle sanotaan, että viis minuuttia ja painu vittuun täältä, nii mä en oo sen jälkeen pitänyt tota mun kotina. Ett mun mielest ett, mä en koe sitä turvalliseks paikaks itelleni.

Vilma kertoi yöpyneensä harvoin vanhempiensa luona, ja hän vietti pääosin aikaansa eri ystäviensä ja tuttujensa luona.

Haastattelija: Tota, no mites toi asuminen, asutsä himassa?

Vilma: mitenkäs ton nyt muotoilis. Hyvinä päivinä joo, ja huonoina en. Ett viime viikolla mä olin yhen yön himassa.

Haastattelija: Missä sä oot jos et sä oo kotona?

Vilma: Kavereilla [...] mull on vakiopaikat. Ja, sitt. Oikeastaan kolme eri paikkaa missä mä mihin mä voin mennä. Se vähä sitt johtuu siitä että millon me riidellään vanhempien kaa ja mikä filis on.

Vilman sosiaaliset suhteet olivat ehkä haastattelemistamme nuorista ohuimmat. Hänellä oli joitain sosiaalisia kontakteja ja muutama läheisempi ja tärkeä henkilö, kuten yksi ystävä sekä oma sisarus. Edellisen vuoden luokanvaihdon vuoksi hänellä ei haastatteluhetkellä ollut ammatillisessa oppilaitoksessa lainkaan ystäviä, eikä ammatillisen oppilaitoksen yhteisöllisyydestä tai sosiaalisuudesta voi hänen tapauksessaan juuri puhua. Vaikka Vilma piti opiskelemastaan alasta ja näki, että voisi työskennellä alalla tulevaisuudessa, hänen suhteensa opettajiin ja muihin opiskelijoihin olivat hyvin ohuet.

Tähän luokitteluluon kuuluvilla nuorilla oli ohuet siteet niin perheeseen, koulu yhteisöön kuin ystäväpiiriin. Vaikka heidän suhdekokonaisuutensa

vaikuttivat melko haurailta, heillä oli useimmiten yksi tai muutama läheisempi ystävä, joilta he saivat tukea. Kaiken kaikkiaan suhdekokonaisuuksien kautta resursseihin pääsy ja hyvinvoinnin mahdollisuudet vaikuttivat niukoilta ja rajatuilta.

PERHEPAINOTTEISET SOSIAALISTEN SUHTEIDEN KOKONAISUUDET

Aineistomme seitsemän nuoren, Janin, Aliisan, Aaronin, Sabrinan, Markon, Tuukan ja Lukaksen suhdekokonaisuuksille yhteistä olivat läheiset tai vähintään ei-konfliktoituneet perhesuhteet, jotka tukivat nuorta, sekä eri tavoin joustavat tai hajanaiset kaverisuhteet. Kuviossamme nämä seitsemän nuorta sijoittuvat vasemman yläkulman nelikenttään, kukin hieman eri suunnalle.

Yhteistä näille seitsemälle nuorelle oli myös se, että ammatillisten oppilaitosten yhteisöllisyys näyttäytyi erityisen hajanaisena, mutta itse ammattiin oppiminen tuntui mielekkäältä. Useimmat näistä nuorista eivät olleet löytäneet tiiviitä kaverisuhteita uudesta koulusta, eikä heillä välttämättä ollut muitakaan tiiviitä ystävyysuhteita. Niin ikään monella heistä peruskouluaikaiset ystävyysuhteet olivat katkenneet toiselle asteelle siirryttäessä. Muutama heistä kertoi kaipaavansa kovastikin vanhoja peruskouluaikaisia kaverisuhteitaan. Näillä nuorilla perhesuhteet vaikuttivat kompensoivan ystävyysuhteiden niukkuutta.

Nuorista neljällä, Janilla, Aliisalla, Aaronilla ja Sabrinalla, oli hyvin läheiset suhteet perheenjäseniinsä, mutta ei kovin vahvoja kaverisuhteita. Kaverisuhteiden sukupuolittuneisuus tuli ilmi myös heidän välillään, sillä tytöt kuvasivat hyvinkin läheistä suhdetta yhteen ystävään ilman mainintoja muista kavereista. Esimerkiksi Aliisa kertoi haastattelussa saaneensa ammatillisen koulutuksen luokalta hyvän ystävän, jonka kanssa hän vietti myös koulun ulkopuolella runsaasti aikaa.

Aliisa: Mä oon saanu uudesta koulusta semmoisen, noh, yhden mun parhaista kavereista, näen ihan joka päivä. Et eka koulussa ja sit koulun jälkeen ja viikonloput ollaan yhdessä ja...

Haastattelija: okei, et onks se nyt ihan uus ystävä sitten?

Aliisa: joo, tutustuttiin niin et mentiin samalle luokalle ja sitten siitä alettiin tutustumaan [...]

Peruskoulun aikaisista kaverisuhteista Aliisalla ei ollut hirveästi kerrottavaa: hän viittasi oikeastaan vain yhteen vanhaan luokkakaveriin ja häneenkin hieman epämääräisesti nähneensä häntä silloin tällöin.

Haastattelija: mites sit teidän entisestä luokasta, niin onks siel tullut sitä porukka, näätkö sä niitä joskus vai?

Aliisa: Kristaa tuolta oon nähny [...] Nii, sitä mä oon nähnyt aina silloin tällöin. Mut sit, oikeestaan niiku muita en [...]

Nuorilla miehillä tilanne oli sen sijaan päinvastainen: he eivät kuvanneet yksittäisiä tiiviitä ystävyysuhteita, vaan mainitsivat useampia kavereita tai löyhiä ryhmittymiä läheisten perhesuhteiden ohella. Esimerkiksi Aaron kertoi viettävänsä vapaa-ajalla ja välitunneilla suurimman osan ajasta itseksensä mutta mainitsi silti olevansa mukana useissa erilaisissa vapaaehtoistoiminnoissa, joiden kautta hänellä oli joitakin sosiaalisia kontakteja. Hän ei kuitenkaan kuvannut läheisiä tai tiiviitä ystävyysuhteita, eikä tuntunut myöskään erityisemmin kaipaavan niitä. Haastattelussa Aaron mainitsi ainoastaan yhden kaverin nimeltä ja hänetkin vain kerran. Sen sijaan Aaron mainitsi useita sukulaisuussuhteita, sekä kertoi viihtyvänsä kotona.

Haastattelija: Joo mitä sie viikonloppusin sit teet yleensä?

Aaron: Oon varmaan kotona [...] Siis mie oon silleen tehny, että mie just kotona oon tosi paljon, mut sit mie käyn just lenkillä ja salilla ja semmosta, että mie saatan viikonloppuna käyä jossain aamupäivästä lenkillä, ja käyä jossain illalla vielä lenkillä ja jossain vaiheessa vaikka salilla käyä. Et se on semmonen, yksinään aika paljon, viikonloppunaki.

Kodin lisäksi Aaron kertoi osallistuvansa oppilaitoksen vaikuttamistoimintaan.

Aaron: Et mie oon niinku nyt ollu tossa opiskelijakunnassa ja sitten mie oon [koulutuskuntayhtymän] hallituksessa [...] torstaina on joku isosjuttu, myö

oon johki, koko päivän [kaupungissa], joku hulina hommeli, mie oon siellä. Ja sit mie meen torstaina on miun mummon synttärit niinku sen jälkeen vielä, ja sitten miun sisko tulee tänään tänne [...] se on niinku perjantaihin asti [...], niin sitten mie lähen vielä viikonloppuna varmaan miun isän luo, niin se on vähän semmonen, täyteinen viikko.

Näiden neljän nuoren sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksien painopiste oli koko lailla perhesuhteissa, vaikka vertaissuhteet olivatkin eri tavoin mukana. Heidän haastatteluissaan oli useita mainintoja perheenjäsenten kanssa tai perheen vuoksi tehtävistä arkiaskareista. Esimerkiksi Jani keskusteli haastattelussa useassa kohdassa rakennus-, puu- ja heinätöistä, joita hän teki isänsä maatilalla ja toisinaan isän kanssa. Yhteinen tekeminen isän kanssa oli Janille tärkeää.

Haastattelija: Kyllä, tota, onko teillä joku oma juttu, mitä työ isän kanssa teette, mitä niinku kahestaan teette?

Jani: Jotaki töitä ne yleensä, se on mukavaa.

Haastattelija: Onko siellä paljon jottain pientä rakenteluhommaa, vai mitä siellä sitten yleensä on?

Jani: No jotaki esimerkiksi ennen heinätöitä ja heinätöissä tietenki niin pitää järjestellä paikkoja, että mahtuu kaikki, siellä on yleensä kaikkii rojukasoja joka paikassa, heinät pitää saaha mahtumaan sinne, ja semmosta tehään, ja sitten kaikennäkösiä, sitten no ei oo siellä isän firmassa tullu kauheesti oltuu, kerran olin vaan topissa niinku siellä ja silloin, mutta ei oo siellä ei oo hirveesti niinku miusta appuu välttämättä, mutta maatilassa tulee kaikennäkösisissä hommissa autettuu ja oltuu isän kanssa, ja kyllä joskus iskä tulee tyyliin pelaa vaikka futista ja, mut aika harvalleen on ne kyllä kerrat jääny, että ei oo iskällä kauheesti aikaa, ku on maatila ja [teknisen alan]firma, niin ei siinä hirveesti aikaa jää.

Jani, kuten myös aiemmin mainitut Aliisa, Sabrina ja Aaron kertoivat kaikki viihtyvänsä ammatillisessa koulutuksessa oppiessaan itselleen mielekkäitä taitoja. He olivat löytäneet ammatillisten opintojen sosiaalisista todellisuuksista kolon, johon solahtaa: Aliisa oli löytänyt parhaan ystävän, Jani kertoi, että hiljalleen yhteinen huumori oli alkanut löytyä uusien luokkakavereiden kanssa, Aaron osallistui aktiivisesti oppilaitoksen vaikuttamistoimintaan, ja myös Sabrina oli löytänyt koulusta muutaman uuden ystävän, joiden kanssa viettää aikaa.

Perhepainotteisten sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksien nuorista yhdellä, Markolla, oli läheiset suhteet perheeseensä, sekä kohtuullisen laaja kaveriverkosto, johon ei kuitenkaan liittynyt tiiviiden ystävyys-suhteiden kuvauksia. Hän mainitsi haastattelussaan nuorisotalon, pikaruokapaikan sekä ruokakaupan edustan paikoiksi, joissa kävi toisinaan tapaamassa peruskouluikäisiä kavereitaan. Hän mainitsi myös juttelevansa kuntosalilla muiden kuntoilijoiden kanssa. Lisäksi Markolla oli ammatillisesta oppilaitoksesta muutamia tuttavuuksia, joita hän tapasi välillä myös koulun ulkopuolella.

Haastattelija: Mitäs työ niitten [koulukavereiden] kanssa nykyään, vaikka koulun ulkopuolella teette tai?

Marko: No mitä nyt kaupungilla ollaan, ja joskus käyään kahvilla ja tälleen, kuhan vaan näkkyillään ja tälleen.

Erityisesti isänsä kanssa Markolla vaikutti olevan läheinen suhde. Hän mainitsi käyvänsä kalassa ja metsällä isän kanssa, ja isä oli myös auttanut Markoa kesätyöpaikan hankkimisessa.

Haastattelija Joo, mitä kautta sie tota [kesätyöpaikkaan] pääsität?

Marko: Se jotenki meni silleen tuota, kysäsin isältä kerran, että mistäköhän mie, tai mitenköhän mie voisın kesätöitä hakkee, sit se jotaki siinä sano, ja sit se muutamaa päivää myöhemmin niin isä jonkin sivuston löyty missä oli niitä firmoja, mitkä ottas kesätöitä tai kesätyönuoria sinne niin, niistä otin vaan valkkasin yhen ja soitin sinne ja heti täppäs.

Kaksi nuorista, Tuukka ja Lukas, sen sijaan sijoittuivat kuviossamme hyvin lähelle koordinaatiston keskikohtaa. Heidän perhesuhteidensa kuvaukset olivat käytännöllisen neutraaleja, eivätkä sisältäneet mainintoja yhteisistä tekemisistä, eivätkä liioin konflikteistakaan. Kaverisuhteiden kuvaukset sisälsivät useita mainintoja eri ryhmittymistä, mutta eivät tiiviistä ystävyys-suhteista. Myös Tuukka ja Lukas viihtyivät ammatillisissa opinnoissa, ja molemmilla oli haastatelussa paljon kuvauksia opintoaloihinsa liittyvistä tekemisistä ja työelämäkytköksistä. Kuitenkin heidänkin osaltaan vaikutti siltä, että uuden koulun yhteisö jäi fragmentaariseksi.

Tuukka: Nii, on se, se on niinku pakko vielä sanoo, että [...] niinku ku on totunu, että ne on samat kaverit niinku ympärillä peruskouluajoilta, ja sitten on se oma huumori ja se niinku, kehittyne, niin sitten se on vielä vähän outoo, ku nyt yhtäkkiä onki sitten uusia kavereita ympärillä, että ei oikeen, ei välttämättä voi ihan sitä samanlaista huumorii tai juttui puhuu.

Toisin kuin esimerkiksi Aliisan kuvaukset peruskouluaikaisista kaverisuhteistaan, Tuukan kuvaukset olivat selvästi enemmän nostalgisia ja hieman haikeita. Tuukka tuntui kaipaavan peruskoulun yhteisöllisyyttä, jossa tiivis poikaporukka oli hitsautunut yhteen vuosien kuluessa. Tuukka oli päättänyt mennä ammatilliseen kouluun eri linjalle ja eri kaupunkiin kuin kukaan muu vertaisikäryhmästään, ja muutos sosiaalisuuden luonteessa oli ollut iso. Tuukka ei myöskään kokenut tapaavansa vanhoja kavereita niin usein kuin olisi toivonut.

Tuukka: No emmie tiiä mut aika monet asiat pohjautuu just niinku kavereiden kanssa, ku on niin just niinku huumoriin niin tota, se on jotenki niinku, ku ensimmäisen vuoden nyt vasta ollu tuolla [toisessa kaupungissa] niin ei silleen, kyl ne niinku on, mitä nyt tuntee sitä porukkaa, niin kavereita ne on, mutta ei oo vielä samanlaisia kavereita mitä nämä on täällä niinku että [...]

Näillä nuorilla oli siis vaihtelevia suhteita kavereihinsa: osalla nuorista vanhat kaverit olivat jääneet ikään kuin huomaamatta, kun uudet olivat tulleet tilalle. Osa taas kaipasi vanhoja kavereita, ja osa oli tehnyt myös tietoista erottautumista vanhoista kavereista. Näin oli toiminut esimerkiksi Jani, joka kertoi haastattelussa pysyttelevänsä tarkoituksella vapaa-ajalla poissa paikoista, joissa tiesi peruskouluun liittyvien kavereiden hengaillevan. Jani halusi pitää etäisyyttä vanhojen kavereiden päihteiden käyttöön. Onkin hyvä huomata, että vaikka sosiaaliset suhteet ja yhteisöt tärkeitä ovatkin hyvinvoinnin kannalta, saattavat suhteet olla myös tukahduttavia tai ahdistavia (Holland ym. 2007; Aaltonen ym. 2011).

Näille perhepäinotteisten suhdekokonaisuuksien nuorille perhe oli hyvin tärkeä ja vastaavasti kaverit jäivät sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksien ulkoreunoille. Heidän suhdekokonaisuuksissaan perheen ulkopuolella ilmeni eri tavoin hajanaisuutta, joustavuutta, ohuutta, mutta myös läheisyyttä. Suhde kouluyhteisöön vaikutti näillä nuorilla

fragmentaariselta. Siten heidän resurssinsa ja hyvinvoinnin mahdollisuutensa keskittyivätkin perhesuhteisiin.

SOSIAALISTEN SUHTEIDEN KOKONAISUUKSIEN KAUTTA AVAUTUVAT RESURSSIT JA HYVINVOINNIN MAHDOLLISUUDET

Olemme yllä analysoineet ammattiin opiskelevien nuorten sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksia ystävyys- ja perhesuhteiden osalta. Tässä analyysiosiossa kertaamme lyhyesti eri suhdekokonaisuuksia määrittelevät piirteet ja kokoamme analyysin tulokset siitä, mitä erilaiset suhdekokonaisuudet merkitsevät nuorille resursseihin pääsyn ja hyvinvoinnin mahdollisuuksien edistämisen näkökulmasta. Tarkastelemme resursseja Wierengan (2008) käytännöllisten, symbolisten ja tapoina sekä käytäntöinä ilmenevien resurssien jaottelun kautta.

Niiden nuorten ystävyys-suhteet, jotka luokittelimme vahvojen perhe- ja kaverisuhteiden kokonaisuuksiin, olivat tiiviit ja perhesuhteet läheiset. He viihtyivät ammatillisissa opinnoissa, mutta toisaalta opintojen yhteisöllisyys oli jäänyt löyhäksi. Kouluyhteisön löyhyydestä huolimatta muutoin turvalliset ja luottamuksen elementtejä sisältävät suhteet näyttivät mahdollistavan nuorille pääsyn erilaisiin resursseihin ja mahdollisuuden edistää omaa hyvinvointiaan. He vaikuttivat saavan käytännön apua ja tukea sekä ystäviltään että perheenjäseniltään. Esimerkiksi Veeralle oli perhesuhteiden kautta auennut pääsy symbolisiin (haaveilu opiskelusta ulkomailta), käytännöllisiin (kielitaito) ja tapoina ja käytäntöinä ilmeneviin (toisen maan kulttuurin tuntemus) resursseihin. Lisäksi nämä nuoret mahdollistivat itse läheisilleen pääsyn resursseihin ja läheisten kannalta oleellisiin olemisiin ja tekemisiin. Tämä tuli ilmi esimerkiksi silloin, kun nuoret kertoivat auttavansa sukulaisiaan sähköisten palvelujen käytössä.

Kaveripainotteisten sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksien nuoret vaikuttivat elävän kaverisuhteiden huipentumaa. Samalla muut suhteet, kuten suhteet perheeseen ja kouluun, jäivät taka-alalle. Näin ollen myös heidän suhdekokonaisuutensa mahdollistivat pääsyn kavereiden ja ystävien kautta tarjolla oleviin käytännöllisiin resursseihin, kuten mielekkääseen ajanviettoon ja autokyyteihin, sekä kaveriporukoiden symbolisiin ja tapoina ilmeneviin resursseihin, kuten vertaiskulttuurissa hyväksytyihin ja

arvostettuihin tapoihin olla ja toimia. Tommille ja Fransille ammatillisen oppilaitoksen yhteisöllisyys tarjosi jonkin verran kiinnittymiskohtia ja yhteenkuuluvuutta, ja opinnot itsessään olivat positiivinen osa sosiaalisuutta. Matille sen sijaan koulunkäynti ei ollut olennaista (Wierenga 2008, 106–112) muuta kuin kavereiden tapaamisen näkökulmasta. Samalla, kun näiden nuorten suhdekokonaisuuksien kaveripainotteisuus mahdollisti pääsyn vertaiskulttuurien resursseihin, saattoi se estää muihin tärkeisiin resursseihin, kuten ammatillisiin taitoihin tai työelämään, pääsyn tai suuntautumisen.

Ohuiden suhdekokonaisuuksien nuorilla oli ohuet siteet niin perheeseen, kouluyhteisöön kuin ystäväpiiriin. Vaikka heillä oli haastatteluhetkellä muutama läheisempi ystävä, joilta he saivat tukea, näyttää siltä, että heidän sosiaalisten suhteiden kokonaisuuttaan toimintamahdollisuuksina kuvaa kapeus ja heidän mahdollisuuksiaan päästä käsiksi käytännöllisiin, symbolisiin sekä tapoina ja käytäntöinä ilmeneviin resursseihin kuvaa niukkuus. He eivät kuvanneet saavansa läheisiltään juurikaan käytännöllistä tai henkistä tukea, eivätkä heidän yhteenkuuluvuuden tai kiinnittymisen mahdollisuutensa näyttäneet kovinkaan vahvoilta. Tämän myötä heidän mahdollisuutensa edistää omaa hyvinvointiaan näyttivät haavoittuvilta. Samoin vaikutti siltä, että näiden nuorten tunne omasta toimijuudestaan ja päättävävallasta sosiaalisten suhteiden kokonaisuudessa ei ollut kovin suurta. Nämä nuoret näyttivät kaipaavan tukea ja resursseja koulunkäynnin lisäksi myös arkipäiväiseen elämään, kuten harrastuksiin ja oman tulevaisuuden polkunsa löytämiseen.

Perhepainotteisten sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksien nuorilla oli puolestaan suhteissaan eri tavoin hajanaisuutta ja joustavuutta, mutta myös läheisyyttä. Läheisimmät suhteet heillä oli perheisiinsä. Heidän ystävyysuhteensa vaikuttivat olevan joko tiiviitä, yksittäisiä ystävyysyksiä, tai useampia, mutta väljempää tuttavuuksia. Myös heidän suhteensa kouluyhteisöihinsä vaikuttivat melko fragmentaarisilta. Osa heistä toivoi tiiviimpää kouluyhteisöä, ja osa myös kaipasi vanhaa peruskoulun aikaista yhteisöä. Osa taas tunsu saaneensa väljyyttä aiempaan liiankin tiiviiseen yhteisöön. Toimintavalmiuksien näkökulmasta näyttää siltä, että näillä nuorilla oli potentiaalisia mahdollisuuksia päästä erilaisiin resursseihin erityisesti perhesuhteiden kautta ja tätä kautta myös mahdollisuus hyvinvointiin. Perhesuhteiden kautta heidän ulottuvillaan oli

käytännöllisiä resursseja, kuten kädentaitoja ja kesätyöpaikkoja sekä tapoina ja käytäntöinä ilmeneviä resursseja, kuten kotoa saatu esimerkki yhteiskunnallisesta vaikuttamistoiminnasta. Toisaalta kaverisuhteiden kautta avautuvat mahdollisuudet näyttivät rajatummilta. Vaikka joitain mahdollisuuksia vaikutti olevan saatavilla – kuten autokyydit ja juttuseura kuntosalilla – läheistä henkistä tukea ystävyysuhteiden kautta ei näyttänyt olevan näköpiirissä.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Olemme tarkastelleet tässä luvussa Nuoret ajassa -aineiston ammatillisiin toisen asteen opintoihin siirtyneiden nuorten ystävyys- ja perhesuhteita. Huomioimme sosiaalisten suhteiden analyysissa, mitä nuoret kertoivat peruskoulun ja ammatillisten opintojen aikaisista ystävyyksistä ja yhteisöllisyyden kokemuksista. Lopuksi tarkastelimme sitä, mitä nuorten erilaiset suhdekokonaisuudet merkitsivät resursseihin pääsyn ja hyvinvoinnin mahdollisuuksien kannalta.

Analyysimme perusteella jäsenimme nuorten erilaiset sosiaalisten suhteiden kokonaisuudet kaverisuhteita ja perhesuhteita kuvaavaan koordinaatistoon. Koordinaatistosta muodostui sosiaalisten suhteiden kokonaisuuksia kuvaava nelikenttä, jonka kentät nimesimme kaveri- ja perhesuhteiltaan *vahvoiksi* tai *ohuiksi* sekä *kaveripainotteisiksi* ja *perhepainotteisiksi* suhteiksi. Analyysimme osoittaa, että ammattiin opiskelevien erilaiset suhdekokonaisuudet vaikuttavat siihen, millaiset mahdollisuudet nuorilla on päästä käsiksi resursseihin ja tätä kautta edistää hyvinvointiaan.

Koordinaatistossamme nuorten vahvoja ja läheisiä suhteita perheeseen ja kavereihin kuvaa mahdollisuus yhteenkuuluvuuteen, tukeen ja voimavaroihin. Tällaiset suhteet toimivat mekanismeina, jotka mahdollistavat pääsyn käytännöllisiin, symbolisiin sekä tapoina ja käytäntöinä ilmeneviin resursseihin (Wierenga 2008, 123–142). Ne nuoret, joilla oli vahvat suhdekokonaisuudet, olivat ne sitten perheeseen, kavereihin tai molempiin kietoutuvia, oli myös laajemmin Wierengan (2008) jaottelema eri resursseja ulottuvillaan, ja tätä kautta myös heidän mahdollisuutensa hyvinvointiin näyttivät moninaisilta ja vakailta. Heillä vaikutti olevan enemmän sosiaalisia ja materiaalisia resursseja käytössään, ja he kokivat,

että heillä oli pääsy niihin tässä hetkessä, kuten Wierenga asian ilmaisee. Sen sijaan ohuita tai etäisiä suhteita kuvaa koordinaatistossamme tuen ja voimavarojen puute sekä osittain myös konfliktit ja erimielisyydet. Tällaisten suhteiden kautta pääsy erilaisiin resursseihin on rajatumpaa. Suhteet sekä sosiaaliset ja taloudelliset resurssit vaikuttivat kaukaisilta asioilta, joihin nuorten kokemana heillä ei ollut pääsyä (Wierenga 2008). Varsinkin ohuiden perhe- tai kaverisuhteiden nuorten mahdollisuudet hyvinvointiin vaikuttivat niukoilta ja epävakailta.

Ammattiin opiskelevien nuorten käsityksissä hyvästä elämästä korostuvat perhe-, ystävyys- ja kaverisuhteet, joihin voi kiinnittyä ja kokea olevansa osa yhteisöä (Maunu 2018, 15). Koulu on puolestaan nuorten elämässä keskeinen näyttämö merkityksellisten ystävyys- ja kaverisuhteiden luomiselle ja ylläpitämiselle, ja merkitykselliset kaverisuhteet myös lisäävät viihtyvyyttä ja auttavat jaksamaan koulussa (Paju 2011; Souto 2014). Vaikka tutkimuksemme nuorten ystävyys- ja perhesuhteiden kokonaisuudet vaihtelivat vahvoista ja läheisistä suhdokokonaisuuksista ohuempiin ja etäisempiin kokonaisuuksiin, yhteistä vaikutti olevan kokemus ammatillisen koulutuksen melko löyhästä ja fragmentaarista yhteisöllisyydestä. Opintojen yhteisö näyttäytyi nuorille suurena ja alati muuttavana, ja joskus myös anonyyminä. Vaikka useimmilla nuorista oli yksittäisiä ystävyys-suhteita tai pienempiä ryhmittymiä suuremman ja anonyymimmän kouluyhteisön sisällä, ei kokonaisen vuosiluokan tai -ryhmän kollektiivista identiteettiä kuvannut kukaan.

Toimintavalmiusajattelun mukaan yhteiskunnan instituutioiden, kuten ammatillisen koulutuksen, ensisijainen rooli ja tarkoitus tulisi olla sellaisten elämänmahdollisuuksien avartaminen, jotka edistävät yksilöiden, tässä tapauksessa ammattiin opiskelevien nuorten, hyvinvointia heidän arvostamallaan tavalla (Powell & McGrath 2019; Sen 1993; Nussbaum 2001; 2011). Analyysimme perusteella ammattiin opiskelevien nuorten hyvinvoinnin mahdollisuudet ovat riippuvaisia siitä, millaiset henkilökohtaiset suhdokokonaisuudet heillä on koulutuksen ulkopuolella. Päätelemme, että ammatillisen koulutuksen hallinnollisten uudistusten vaikutusten arvioinnissa ja tulevaisuuden kehittämistyössä tulisi kiinnittää huomiota sellaisiin sosiaalisiin suhteisiin ja niiden tukemiseen, jotka mahdollistavat hyvinvoinnin edistämisen myös ammatillisen koulutuksen sisällä. Niille nuorille, joille koulunkäynti, perhesuhteet ja vapaa-aika

tuntuivat haasteelliselta, toimivampi ja vahvempi kouluyhteisö olisi voinut tuoda tukea, sosiaalista kiinnittymistä ja toimintahorisontteja sekä näiden kautta mahdollisuuksia edistää hyvinvointiaan. Jatkossa olisi tärkeää tutkia sitä, millaisten polkujen ja tapahtumien kautta nuorten suhdekokonaisuudet muotoutuvat tietynlaisiksi ja onko nuorten elämänpoluissa löydettävissä yhtäläisyyksiä tai eroavaisuuksia.